

ACC. N:R M. 13560: 1-10.

Landskap: *Dalsland*

Upptecknare: *Anders Larsson, Rönneå*

Härad: *Vadbo*

Berättare: *Olof Larsson; se uppt. bl.*

Socken: *Rönneå*

Berättarens yrke: *dens bakside!*

Uppteckningsår: *1955*

Född år i

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Butikshandel på landsbygden. s. 1-10.

Luf 95.

ACC. N:R M. 13560: /

BUTIKSHANDEL PÅ LANDSBYGDEN

Butikshandeln på landsbygden är tämligen ny, bara omkring 100 år. Butikshandeln var förut privilegium för städerna. Den första butiken här Norra Valbos fem socknar och troligen i hela Valbo härad, som omfattar nio socknar, var den butik som A. Jacobsson uppförde i Källstorp i Rännelanda på 1850-talet. Upptecknaren känner inte till Jacobssons härkomst och bedrifter före startandet av denna handel, men han var rätt ung när han började. Han hade nog varit biträde i dylik affär i staden, ty affären byggdes efter mönster av stadsbutikerna. Huset var rätt stort med ingång till butiken från den gaveln som vette mot landsvägen. I verandan var det olikfärgade vackra fönsterrutor. Disken var böjd i två vinklar så att expedieringen kunde ske från tre sidor. Disken hade draglådor för olika varor. På alla tre väggarna innanför disken var det dels draglådor och dels hyllor för varorna. I taken över mitten av disken var det två rullar för garn till inslagning av varupaket.

Jacobsson började här diverseaffär. Omsättningen blev dock *inte*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1.

duf 95

stor i början, beroende på att bönderna fortsatte att handla i staden som de var vana vid. Jacobsson köpte varorna i staden, och dessa hemfraktades av bönderna när de gjorde sina stadsresor.

Jacobsson, som var smärt och driftig, skötte affären ensam. Han hade bostaden i andra ändan av huset med ett rum till kontor intill butiken. När det inte var kunder gick han in i bostaden. I dörren mellan butiken och kontorsrummet var ett litet titthål, varigenom handlanden kunde se in i butiken, om det hade kommit någon kund och vad den hade för sig.

Det var mycket ont om pengar på den tiden och handlanden måste lämna många varor på kredit. Detta förorsakade också förluster. Försäljningsavansen var då lågt beräknad och det blev ingen god vinst på rörelsen. Lantbruksprodukterna havre, kol och annat körde bönderna själva till staden och sålde, och samtidigt gjorde de behövliga uppköp där.

Efter hand blev det flera och många butiker trakten. Bygdens

folk började visserligen att handla i hembutikerna, men de blev inte vinstgivande utan många slutade med handlandens ruin. Jag talade i min ungdom med Olaus Persson från Ilen i Rännelanda som hade handelsbutik i Bön i Högsäter på 1870-talet. Han yttrade: "Nu går det väl an att vara handlande när de har så hög avans på varorna och slipper att göra förluster, då nu alla har god ställning. Annat var det när jag handlade. Då hade vi bara 2 öre på varje skälpund socker och den mesta snusen fick man skänka bort, för vem som kom in i butiken begärde att gratis få snusdosan fylld, och det kunde man inte neka dem."

Det var många alltså som försökte att driva handel, men som måste upphöra efter några år. Det var svår konkurrens, folk prutade, men det svåraste var ändå krediten. Folket var nämligen fattigt, och det blev förluster vid indrivningen.

Många av de som startade handel voro både okunniga och oerfar-na. Det var sålunda inte alla som kunde räkna multiplikation, kanske

dåligt addition och subtraktion, och långt mindre kunde de föra böcker. Kreditförsäljningarna skrev man antingen på en papperslapp som sedan förvarades i en låda i disken eller också hade man en kladdbok att skriva i.

Snart började handlandena med byteshandel, så att de köpte upp lantmannaprodukter av olika slag, vilket gjorde att det blev uppsving med lanthandeln. Denna byteshandel var också nödvändig om det skulle bli någon kommers av, för det var ju så ont om pengar då.

Handelsbodarna blevo samlingsplatser för bygdens folk. Många gingo dit för att träffa folk och få språka. I några bodar blev det såunda riktiga skvallernästen, särskilt då handlanden själv hade intresse och fallenhet för sådant.

Handelsmännen ville gärna ha postutdelning, och i de bodar som lägo bra till fick handlanden också postutdelning. Telefon fanns inte i någon butik då på 1870 och 1880-talen.

Vad som hittills nämnts gäller från ~~1850-talet~~ lanthandelns första början på 1850-talet till och med 1880-talet.

Vi skola nu tala något mera om den första lanthandeln och följa utvecklingen av den. Vi ha nu kontaktat 82-årige Carl Hj. Jonsson, Bäckelid, Högsäter, vilken under senare tid varit delägare i denna, och han berättar. Aron Jacobsson var bördig från Bohuslän, och han började handeln i Källstorp i Rännelanda år 1858. Senare flyttade han affären till Högsäter. Han insåg att det var gynnsammare plats där för handeln. Detta var det första huset i Högsäters samhälle. Det har senare ombyggt och innehaves numera av Skandinaviska banken. Aron Jacobsson fortsatte handeln här tills i början av 1890-talet då han måste sluta på grund av dålig ekonomi. Jacobsson livnärde sig på älderdomen med att tillverka förpackningslädor för ägg, och han hade själv uppfunnit denna förpackningsmetod och hade patent på den. Han uppförde ett hus åt sig i Högakas intill Högsäter där han dog omkring år 1911.

Samtidigt som Jacobsson hade handeln i Högsäter handlade Anders Magnus Andersson i Gudhem, 1/4 mil söder om Högsäter, i ett ställe som kallades Kåta. Denne hade lyckats bra i affären. Något är

efter Jacobsson hade slutat övertog Andersson i Gudhem tillsammans med handelsresanden J. A. Aronsson från Råggård affären i Högsäter. Detta var år 1895. Aronsson gifte sig med Jacobssons dotter. Båda kompanjonerna var dugliga, och affären gick bra. Affären i Gudhem blev filial till högsätersaffären. År 1897 dog Andersson, varefter J. A. Aronsson hade handeln ensam. Han hade tre biträden som hade varit i affären från början: Anders Eriksson, Albin Olsson och Carl Hjalmar Jonsson. År 1904 slutade Eriksson och startade egen affär i Högsäter. De två andra biträdena ville då också få någon egen handel. Och då träffades överenskommelse att dessa två biträdena skulle bli kompanjoner med Aronsson, och affären drev då under firma J. A. Aronsson & C:o.

Affären fick nu ett enastående uppsving. Ny, stor och praktist affärslokal uppfördes. Man handlade med alla möjliga varor och köpte lantmannaprodukter av alla slag. Arbetsfördelningen blev att Aronsson gjorde inköpen, Jonsson skötte bokföringen och Olsson hade

tillsynen i butiken. Filialer inrättades. Affären ansågs då vara den största och betydelsefullaste i Dalslands landsbygd. Omsättningen var omkring 300,000 kr. pr år. Bidragande orsaker till detta uppsving var i främsta rummet att Aronsson var skicklig och fram-
synt, men därefter var det järnvägens tillkomst år 1895, vilken fick stor betydelse för bygden och även för handeln. Man fick då också telefon.

Aronsson dog emellertid år 1910. Affären fortsattes sedan av de två kompanjorerna Albin Olsson och Carl Ch. Jonsson. Härvid gick affären småningom sämre för att helt upphöra på 1920-talet. Handelslokalerna uthyrdes först och har senare försålts. Nu innehåller affären av firman Carlsson & Önnhammar.

Albin Olsson dog för omkring 7 år sedan. Carl Hj. Jonsson som har berättat om denna handel blev mäg till handlanden Andersson i Gudhem. Trots de 82 åren är han ännu vid fullt vigör.

I och med att Olsson och Jonsson upphörde med handeln på 1920-talet får man anse att denna handel tog slut. Den var märk-

lig både därför att det var den första butikshandeln i Dalslands landsbygd och för att den kom att bli den betydelsefullaste i Dal.

Ursprungligen gjorde bönderna sina uppköp i staden, vanligen i Uddevalla, men ibland också i Vänersborg eller Halden i Norge. När butiker öppnades på landsbygden fortsatte man att handla mycket i staden. Man var van vid det, och det dröjde länge innan lanthandlarna fick helt överta böndernas kommerser. Här i vår bygd kan man säga att stadsresorna helt upphörde när Uddevalla- Lelångens järnväg öppnades för trafik år 1895. Man hade förut gjort stadsresorna med häst, men herefter åkade man tåget när man ville till staden. Då hade man också vant sig vid att göra sina uppköp i handeln hemma, och man hade därför inte ofta ärende till staden.

Lanthandelns svåraste problem har varit krediten. Böndernas inkomster inflyter ojämt och under 1800-talet var de relativt fattiga. Utan kreditgivning skulle handeln inte kunnat gå. Det var även rätt hård konkurrens, och den handlande som vägrade kredit

skulle inte mycket ha fått sålt. Men krediten vållade att handlandena ofta fick betydande förluster. Det var detta som gjorde att handlandena på 1800-talet så ofta blevo ruinerade. På 1900-talet blevo tiderna småningom bättre. Krediten fortsatte visserligen, men folket hade bättre ställning så att det inte blev några nämnvärda förluster, och samtliga handlande ha sedan redat sig bra. Handeln har också kommit sig för att ta större avans på varorna än förut. Böndernas ekonomiska ställning har på de senaste åren förbättrats så mycket att handlandena numera har upphört med kreditgivningen, bönderna kan numera betala varorna kontant.

Det torde väl inte vara inom något område av vår livsföring som har varit så fri från rationalisering som butikshandeln. Där står än i dag en person bakom disken och lämnar ut varor och tar emot pengar. Det tillgår på samma sätt som för hundra år sedan. Det är dyrt också detta arbete. På andra områden har rationalisering

ACC. N:R M. 13560:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

åstadkommit mycket betydande framsteg. Varor kan framställas i mängd till jämförelsevis låga priser. Även varornas transport till konsumtionsorten har ordnats smidigt och för rimlig kostnad. Men när varorna kommer till minuthandeln måste en orimlig kostnad tillkomma på varorna för att konsumenten skall få dem i sin hand.

När utvecklingen och framätskridandet har skett rätt hastigt under senare tid på alla andra områden, kan man förvåna sig över att distributionsapparaten så fått bli kvar i orubbat skick.

På vad sätt som distributionen skall ordnas i framtiden är en gäta som ännu är olöst.